

RABI MOŠE CHAJIM LUZZATTO: DERECH HA-ŠEM¹ – KAPITOLA DRUHÁ – O DŮVODU STVOŘENÍ²

MARKÉTA HOLUBOVÁ

HUSITSKÁ THEOLOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
HUSSITE THEOLOGICAL FACULTY OF CHARLES UNIVERSITY
Marketa.Holubova@htf.cuni.cz

RABBI MOSHE HAYIM LUZZATTO: THE WAY OF THE LORD – CHAPTER TWO – PURPOSE OF CREATION

Abstract: This article is another part of the series focused on the life and works of one of the greatest Jewish thinkers, Rabbi Moshe Hayim Luzzatto (1707–1746; also known as RaMHaL). This part brings the translation of Chapter Two (focused on God’s perfection, the purpose of creation and the human’s task in creation) from Luzzatto’s religious philosophical treatise *Derekh Ha-Shem* (i.e. *The Way of The Lord*; usually translated as: *The Way of God*). The author of the translation tries to clarify RaMHaL’s way of thinking (via the commentary as well as system of comprehensive and detailed footnotes which take into account the religious, philosophic and historic context of Rabbi Moshe Hayim Luzzatto’s specific approach).

Keywords: Judaism; Moshe Hayim Luzzatto; Creation; Philosophy; Kabbalah

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 92, 2021, No. 4, Number of Article 5, p. 475 – 494.

DOI: 10.14712/12117617.92.4.5

- ¹ Základní informace k nelehkému životu a obdivuhodnému dílu tohoto všestranného učenice viz např. DAN, Joseph – HANSEL, Joelle. *Luzzatto, Moses Hayyim*. In BERENBAUM, Michael – SKOLNIK, Fred (eds.). *Encyclopaedia Judaica. Second Edition. Vol. 13*. Detroit/Jerusalem: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House. Thomson Gale, 2007. ISBN 0-02-865941-4, s. 281–286. Moše Chajim Luzzatto dokončil *Derech Ha-Šem* roku 1743 při svém pobytu v Amsterdamu. Blíže viz GA’ARV, Jehonatan. *Ha-Mekubal be-lev ha-se’ara: Rabi Moše Chajim Luzzatto*. Tel Aviv: Universitat Tel Aviv, 2014. ISBN 978-965-7241-62-2. Perek he: Tkufat Amsterdam, s. 229–270. Ibidem. Kitvej RaMChAL – Rešima chronologit, s. 349–351. Pro účely tohoto překladu užívám vydání LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4. Rovněž pak text volně přístupný na Sefaria: https://www.sefaria.org/Derech_Hashem?lang=bi. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-02-02]. Ohledně hebrejského názvu spisu srov. Gn 18:19; Iz 40:3. Viz též HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Úvod*. Theologická revue, 2020, sv. 91, č. 3, ISSN 1211-7617, s. 329–347, jakož i HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budíž požehnáno*. Theologická revue, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218.
- ² Autor užívá polyvalentní hebrejské substantivum *tachlit* značící: „důvod“, „cíl“, rovněž „konec“, „zakončení“, „úplnost“, „završení“, „absolutno“ atp. Srov. níže.

1) Hle, důvodem³ stvoření bylo, aby [Hospodin], Jeho Jméno Samojediné budiž velebno, prokázal Své dobrodiní [někomu] kromě Sebe Sama.⁴

A hle, nazřeš, že On, [totiž Bůh], Samojediný (Jméno Jeho budiž požehnáno) jest skutečnou dokonalostí⁵ zbavenou⁶ veškerých nedostatků⁷ a mimo Něj, [totiž Hospodina], vůbec neexistuje jiná [skutečná] dokonalost. A shledáváme, že veškerá představitelná dokonalost kromě Jeho dokonalosti, [totiž dokonalosti Boží], (Jméno Jeho budiž velebno) není skutečnou dokonalostí; leč je zvána dokonalostí v poměru k záležitosti, jež [cosi] ze [zmíněné relativní dokonalosti] postrádá.⁸ [Čirá] dokonalost je nepochybně toliko Jeho, [totiž Hospodinovou], dokonalostí (Jeho Jméno budiž požehnáno).

³ V textu je opětovně užito polyvalentního hebrejského výrazu *tachlit*. Srov. výše, jakož i níže.

⁴ RaMCHaL užil polyvalentního hebrejského výrazu *le-zulato*. Srov. však další běh textu, jakož i poznámku č. 17. Uputřebení tohoto slova do jisté míry asociuje Boží altruismus, a zároveň Boží suverenitu. Viz též text komentáře.

⁵ Autor užívá hebrejského sousloví *ha-šlemut ha-amiti*. Znovu se ukazuje, jak zásadní postavení má v RaMCHaLově diskurzu polyvalentní slovesný kořen *šin-lamed-mem*, nejčastěji odkazující k integritě, celistvosti, úplnosti, završení, dokonalosti atp. Viz též další běh textu. Srov. GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Dále GARB, Jonathan. *Perfection and Lack in Religion: A Comparative View*. Images of Perfection: An Interdisciplinary Conference in the Study of Religion Mandel Scholion Interdisciplinary Center in the Humanities and Jewish Studies /The Martin Buber Society of Fellows, Hebrew University. January 5, 2015. Příspěvek byl volně stažen z dnes již zřejmě neexistující internetové adresy http://www.academia.edu/10051862/Perfection_and_Lack_in_Religion_A_Comparative_View. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Srov. však pozvánku uloženou na <https://jewishphilosophyplace.files.wordpress.com/2014/12/perfection.jpg>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Srov. též GARB, Jonathan. *From Fear to Awe in Luzzatto's Mesillat Yesharim*, *European Journal of Jewish Studies*, 2020, vol. 14, issue 2. ISSN 1025-9996, s. 285-299. Výraz *amiti* je odvozen od slova *emet* (tzn. pravda, spolehlivost, neochvějnost atp.), respektive od slovesného kořene *alef-mem-nun*, jež má pro rabiho Luzzatta stejně kruciální význam. Srov. dále.

⁶ Autor užívá polyvalentního hebrejského výrazu *mešolal* (sg. m.), který můžeme v daném kontextu překládat rovněž jako: „vyňatá“, „odloučená“, „vyloučená“, „vymykající se“, „odporující“ atp.; v jiných souvislostech pak i „zahrnující“ atp. Srov. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayyim Luzzatto and the Padua School*. Oxford/Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter Ten. Traces of Luzzatto's Influence in Hasidic Doctrine, s. 486–527.

⁷ K problematice nedostatku a privace v díle RaMCHaLově srov. GARB, Jonathan. *Perfection and Lack in Religion: A Comparative View*. Images of Perfection: An Interdisciplinary Conference in the Study of Religion Mandel Scholion Interdisciplinary Center in the Humanities and Jewish Studies /The Martin Buber Society of Fellows, Hebrew University. January 5, 2015. Příspěvek byl volně stažen z dnes již zřejmě neexistující internetové adresy http://www.academia.edu/10051862/Perfection_and_Lack_in_Religion_A_Comparative_View. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Srov. však pozvánku uloženou na <https://jewishphilosophyplace.files.wordpress.com/2014/12/perfection.jpg>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05].

⁸ Srov. výše.

A proto, touží-li [Bůh] (Jméno Jeho budiž velebeno) prokázat dobrodiní⁹ ostatním,¹⁰ nepostačuje Mu [pouhá] trocha dobra, leč prokazuje [tolik] absolutního dobrodiní,¹¹ [kolik] mohou stvoření přijmout. A jelikož¹² On, [totiž Hospodin], Samojediný (Jméno Jeho budiž velebeno) jest skutečným dobrodiním, nespokojí se s touhou po dobru, nýbrž sám má požitek,¹³ zakouší-li ostatní dobrodiní, jímž je [Bůh] sám (Jeho Jméno budiž požehnáno), [dobro vyvěrající] z aspektu Jeho Podstaty, což je dokonalé a skutečně dobrodiní.

A hle: Z odlišné perspektivy¹⁴ není možné, aby toto dobro existovalo mimo Něj,¹⁵ [totiž Hospodina]; proto Jeho, [totiž Boží], Moudrost rozhodla,¹⁶ že existence tohoto skutečného dobrodiní bude [spočívat] v tom, že [Hospodin] dá tvorům

⁹ Srov. RaMCHaLovu formulaci výše.

¹⁰ Srov. výše.

¹¹ RaMCHaL upotřebil hebrejské sousloví *tachlit ha-tov*. Ohledně polyvalentního výrazu *tachlit* srov. výše, jakož i níže.

¹² Autor užívá hebrejského výrazu *ve-al ken*; doslova tedy: „a proto“, „a tudíž“ atp. Po důkladném uvážení jsem se rozhodla pro verzi překladu nacházející se v hlavním textu.

¹³ RaMCHaL užívá polyvalentního hebrejského výrazu *mehane*, odvozeného od slovesného kořene *he-nun-he*, *he-nun-jod*, jenž mj. značí: „těšit se“, „mít užitek“, „mít prospěch“, „těžit z něčeho“ atp. Motiv potěšení, a zároveň užítku je velice zajímavý srov. např. GARB, Jonathan. *The Modernization of Kabbalah: A Case Study*. Modern Judaism, 2010, vol. 30, no. 1. ISSN 0276-1114, s. 1–22. GARB, Jonathan. *Mussar, Curriculum and Exegesis in the Circle of Ramhal*. Tikvah Center Working Paper no. 01/12. 2012. Dostupné z <http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/TikvahWorkingPapersArchive/WP1Garb.pdf>. Poslední aktualizace neuvedená. [cit. 2022-02-02]. SHATIL, Sharron. *The Kabbalah of R. Israel Sarug: A Lurianic-Cordoverian Encounter*. The Review of Rabbinic Judaism - Ancient, Medieval, and Modern, 2011, vol. 14, Issue. 2. ISSN 1568-4857, s. 158–187. Pasáže, kde se vyskytuje zmíněný slovesný kořen, patří mezi nesmírně podnětné, neboť v nich můžeme vystopovat jak esoterní koncepty (např. kabalů Sarugovu), tak opětovný dotek modernity. Srov. též komentář k textu.

¹⁴ Autor užívá hebrejského sousloví *mi-cad acher*, přičemž substantivum *cad* značí rovněž stranu, úhel pohledu atp. Viz další běh textu. V daných souvislostech se jako velmi zajímavý jeví pojednání ELIOR, Rachel. *The Paradoxical Ascent to God. The Kabbalistic Theosophy of Habad Hasidism*. Translated from Hebrew by J. M. Green. Albany: State New York University Press, 1993. ISBN 0-7194-1045-5, s. 43–47. Dále srov. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and the Padua School*. Oxford/Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter Ten. *Traces of Luzzatto's Influence in Hasidic Doctrine*, s. 486–527.

¹⁵ V textu se vyskytuje hebrejské sousloví *i ešar še-jimace ela Vo*, jež lze také překládat jako: „není možné, aby existovalo, leč v Něm...“, „není možné, aby se nacházelo, leč v Něm...“ atp. Ohledně kořenů tohoto názoru (ibn Gabirol, ibn Latif aj.) viz SIRAT, Colette. *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. ISBN 0-521-39727-8, s. 255–256. Dále Tikuneh Zohar 57:105b. Srov. CORDOVERO, Moše. *Sefer Elima rabati*. Lvov: 1881. Ostatní údaje neuvedeny, s. 51 (respektive 57).

¹⁶ RaMCHaL užívá hebrejského sousloví *gazra Chochmato*. Slovesný kořen *gimel-zajin-reš* asociuje sekání, roztínání, nekompromisní rozhodnutí, jakož i konání atp. Ohledně Boží Moudrosti (*Chochma*) srov. OGREN, Brian. *The Beginning of the World in Renaissance Jewish Thought: Ma'aseh Bereshit in Italian Jewish Philosophy and Kabbalah, 1492–1535*. Leiden – Boston: Brill, 2016. ISBN 978-90-04-33062-7, s. 1–43. Viz též další text.

prostor,¹⁷ aby se k Němu přimknuli¹⁸ (Jméno Jeho budiž velebeno) – v takové míře, v jaké se k Němu mohou přimknout.¹⁹ A tehdy se děje, že z úhlu pohledu úhlu pohledu jich samotných, [totiž tvorů], je nemožné, aby představovali Jeho dokonalost,²⁰ [totiž dokonalost Boží] (Jméno Jeho budiž velebeno). Hle: Z úhlu pohledu těch, kdo se k Němu [již] přimykají, se k nim [Hospodin] přibližuje²¹ v takové míře, která je možná vzhledem²² k oné dokonalosti a k těm, kdo se k Němu, [totiž k Bohu] (Jeho Jméno budiž požehnáno) přimykají a radují se²³ z dokonalého dobrodiní – v míře, v níž je možné, aby z něj, [totiž z dokonalého dobrodiní Hospodina], měli potěšení.

¹⁷ Autor užívá hebrejského výrazu *makom* (tzn.: „místo“, „prostor“). Slovo *Makom* (respektive *Ha-Makom* – „to Místo“) jest zástupným Božím Jménem, vztahujícím se k všudypřítomnosti Hospodinově (srov. např. Iz 6:3; Ez 3:12, ale také Gn 22:4); dále viz např. RABINOWITZ, Louis I. *Rabbinical Names of God*. In *God, Names of*. In BERENBAUM, Michael – SKOLNIK, Fred (eds.). *Encyclopaedia Judaica. Second Edition. Vol. 7*. Detroit/Jerusalem: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House. Thomson Gale, 2007. ISBN 0-02-865935-X, s. 677. V této souvislosti se jakožto podnětný jeví FISHBANE, Michael. *Sacred Attunement: Jewish Theology*. Chicago: University Of Chicago Press, 2008. ISBN 0226251721. 2 A Jewish Hermeneutical Theology. Torah and Hermeneutical Theology, s. 62–101. Je zde možné hledat nexus s aramejským termínem *tehiru*, v rámci luriánské kabaly poněkud přeznačeným (srov. Zoh. 1:15a, 38a; viz též Zoh. 2:126b; 3:135a–b). V aramejštině Sefer Zohar tento termín značí „nebeskou zář“ či „nejsubtilnější vyzařování“ atp.; Luria jej však užívá ve smyslu „primordiálního prostoru“, „primordiální prázdnoty“ atp. Srov. JASTROW, Marcus. *Sefer milim DICTIONARY of the Targumim, Talmud Babli, Yerushalmi and Midrashic Literature*. With an Index of Scriptural Quotations. Volume I and Volume II. New York: The Judaica Press, 1971. ISBN 0-910818-05-3, s. 520.

¹⁸ RaMCHaL užívá hebrejského sousloví *še-jitdabku* Vo. Slovesný kořen *dalet-vet-kof* (srov. např. Gn 2:24 a Dt 11:22) značí hlubokou oddanost (doslova též: „přilnutí“, „přivnutí“, „přitulení“ atp.). Kabalisté chápou *dvekut* jako skutečnou realizaci lidského údělu, kdy je lidská vůle (případně mysl, nebo duše) nerozborně spjata s Bohem (*dvekut* může nabývat extatické formy). Blíže IDEL, Moshe. *Kabbalah. New Perspectives*. New Haven/London: Yale University, 1988. ISBN 0-300-04699-5. Chapter 3. Varieties of Devekut in Jewish Mysticism, s. 35–58. Srov. LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4, s. 223–225. Viz též níže.

¹⁹ Viz předchozí poznámku. Srov. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and the Padua School*. Oxford/Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter Ten. Traces of Luzzatto's Influence in Hasidic Doctrine, s. 486–527.

²⁰ Autor užívá hebrejského sufigovaného podstatného jména *šlemuto*. Ohledně důležitosti polyvalentního slovesného kořene *šin-lamed-mem* (nejčastěji odkazujícího k integritě, celistvosti, úplnosti, završení, dokonalosti atp.) srov. výše, jakož i níže.

²¹ V textu se vyskytuje polyvalentní hebrejský výraz *jagi'a* (odvozený od slovesného kořene *nun-gimel-ajin*) jenž může být v daném kontextu chápán také jako: „dotýká se“ atp.

²² Autor opětovně užívá hebrejského sousloví *mi-cad*. Srov. výše.

²³ RaMCHaL užívá hebrejského výrazu *nehenim*. Ohledně významu polyvalentního slovesného kořene *he-nun-he, he-nun-jod* viz výše.

Jest tomu tak, že Jeho, [totiž Božím], záměrem²⁴ (Jméno Jeho budiž velebeno) v [aktu] stvoření²⁵ bylo stvořit toho, kdo se bude radovat²⁶ z Jeho, [totiž z Hospodina], dobrodiní (Jeho Jméno budiž požehnáno) – takovým způsobem, aby se z něj mohl radovat.

2) Nicméně Jeho, [totiž Boží], Moudrost rozhodla,²⁷ že pokud má být dobro [vylévané na tvory] dokonalé, je vhodné, aby ten, kdo se z něj má těšiti, byl „vlastníkem“²⁸ onoho dobrodiní. Výklad: [„Vlastník“ značí toho], kdo získá toto dobro pro sebe²⁹ a nikoliv toho, jehož toto dobro provází³⁰ náhodně. A viz, že takové³¹ [uspořádání] může být chápáno³² trochu (v možném měřítku) jako nápodoba³³ Jeho, [totiž Hospodinovy], dokonalosti (Jméno Jeho budiž velebeno). Vždyť, hle On (Jeho Jméno budiž požehnáno) jest dokonalým Sám o Sobě,³⁴ nikoliv náho-

²⁴ Autor užívá polyvalentního hebrejského sufigovaného podstatného jména *kavanato*. *Kavana* (dále značí „zaměření“, „soustředění“, „usebrání“, „zacílení“ atp.) Ohledně soustředění při modlitbě viz např. Ber. 29b, 30b, 34b aj. V širších souvislostech pak např. BLUMENTHAL, Elchanan H. *Kavvanah*. In WIGODER, Geoffrey – SECKBACH, Fern (eds.). *Encyclopaedia Judaica*[CD-R]. Version 1.0. Jerusalem: Judaica Multimedia (Israel), 1997. ISBN neuvedeno. Zvláště zajímavé jsou některé tradiční názory v Ber 7a–b (týkající se modlícího se a meditujícího Boha).

²⁵ V textu je užito hebrejského sousloví *ba-bri'a še-bara*; tedy: „ve stvoření, které [Bůh] stvořil“ atp.

²⁶ Ohledně polyvalentního slovesného kořene *he-nun-he*, *he-nun-jod* viz výše.

²⁷ Srov. též výše.

²⁸ Autor upotřebil polyvalentní hebrejské substantivum *ba'al*, jež lze dále překládat mj. jako: „majitel“, „disponent“, „manžel“ atp. Slovesný kořen *bet-ajin-lamed* dále souvisí s podílem (respektive s podílnictvím, účastenstvím atp.), zvládnání, ovládnání atp., ale i se zavlažováním. Viz též další běh textu.

²⁹ RaMCHaL užívá polyvalentního hebrejského výrazu *be-acmo*, (odvozeného od slovesného kořene *ajin-cade-mem*). Srov. níže. V odlišném kontextu by bylo možné jej překládat jako: „[věc] o sobě“ atp.

³⁰ V textu se vyskytuje hebrejské sousloví *še-jitlave*; slovesný kořen *lamed-vav-he*, případně *lamed-vav-jod* však můžeme chápat i ve smyslu přimykání, připojování, lnutí, lpění, připevnění atp. Srov. důležitost *dvekut* v díle RaMCHaLově. Viz výše, jakož i níže. Zmíněné slovesné kořeny však rovněž souvisejí s půjčováním atp. Někdo by daný úsek textu mohl vnímat jako: „[„Vlastník“ značí toho], kdo získá toto dobro pro sebe a nikoliv toho, jemuž se toto dobro propůjčuje náhodně.“ Osobně jednoznačně preferuji verzi uvedenou v překladu.

³¹ Autor užívá hebrejského zájmena *ze* (sg. m.), doslova značícího: „tento“, „toto“ atp.

³² RaMCHaL užil hebrejského polyvalentního výrazu *nikre*, který bývá prioritně překládán jako: „je nazýván“ atp. Srov. též IDEL, Moshe. *Absorbing Perfections. Kabbalah and Interpretation*. New Haven/London: Yale University Press, 2002. ISBN 0-300-08379-3. 1. The World-Absorbing Text, s. 26–44.

³³ Autor užívá hebrejského výrazu *hitdamut*; ten můžeme dále překládat jako: „připodobnění“, „připodobnění se“, „přirovnání“ atp. Srov. níže.

³⁴ RaMCHaL opětovně užil polyvalentního hebrejského výrazu *be-acmo*. Srov. výše. Toto vyjádření lze překládat rovněž jako: „ve Svě Podstatě“, „Svou Podstatou“ atp.

dou; nýbrž z úhlu pohledu Jeho podstaty³⁵ je nevyhnutelná³⁶ Jeho³⁷ dokonalost; přičemž³⁸ je nutně³⁹ oproštěna⁴⁰ od nedostatků.⁴¹ Avšak není možné, aby takto existoval někdo jiný [než Bůh]; totiž aby jeho pravdivost⁴² nutně⁴³ [znamenala] jeho dokonalost a zbavovala jej⁴⁴ nedokonalostí.⁴⁵ Pro tuto malou nápodobu,⁴⁶ [totiž stvoření], je však potřebí,⁴⁷ že bude aspoň „vlastníkem“ dokonalosti, která nezakládá nárok⁴⁸ na [nezpochybnitelnou] pravdivost jeho podstaty,⁴⁹ [totiž

³⁵ Autor užívá výrazu *injano*. Polyvalentní hebrejské substantivum *injan* lze dále překládat mj. jako: „záležitost“, „věc“, „objekt“, „pojem“, „koncept“, „zájem“, „případ“, „odpověď“, „dílo“, „souvztažnost“, „problematika“, „fenomén“ atp. Viz též běh dalšího textu.

³⁶ Autor užívá polyvalentního hebrejského výrazu *muchrach* (respektive *muchrach Bo*). Viz následující poznámku. Srov. RaMCHaLovy zmínky o nutné existenci Boží. Viz např. LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4, s. 30–35.

³⁷ V textu se vyskytuje hebrejský výraz *Bo*; tedy: „v Něm“, „s Ním“ atp.

³⁸ V hebrejském textu se vyskytuje spojka *u*, tedy: „a“.

³⁹ RaMCHaL upotřebil hebrejský výraz *be-hechreach*. Slovesný kořen *kaf-reš-chet* je shodný jako v případě slova *muchrach*. Srov. výše.

⁴⁰ Autor užívá polyvalentního hebrejského sousloví *mešolalim mi-menu*. Srov. výše.

⁴¹ RaMCHaL užívá hebrejského polyvalentního výrazu *ha-chesronot*. Srov. výše.

⁴² Autor užívá sufigovaného hebrejského substantiva *amitato*. Ohledně výrazu *emet* (tzn. pravda, spolehlivost, neochvějnost atp.), respektive slovesného kořene *alef-mem-nun* viz výše, jakož i níže.

⁴³ V textu je užito hebrejského sousloví *machrachat lo* (slovesný kořen *kaf-reš-chet* souvisí s nutností, nevyhnutelností, donucováním atp.), jež lze překládat rovněž jako: „která by vyžadovala jeho...“, „která by vynucovala jeho...“, „která by jej nutila...“, „která by vymáhala jeho...“ atp. Srov. výše, jakož i níže.

⁴⁴ RaMCHaL užívá polyvalentního hebrejského vyjádření *ma'ederet mi-menu*. Slovesný kořen *ajin-dalet-reš* lze v tomto kontextu také vnímat jako: „odstranit“, „svléci“, „prosít“ atp. Srov. Srov. GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Dále GARB, Jonathan. *Perfection and Lack in Religion: A Comparative View*. Images of Perfection: An Interdisciplinary Conference in the Study of Religion Mandel Scholion Interdisciplinary Center in the Humanities and Jewish Studies /The Martin Buber Society of Fellows, Hebrew University. January 5, 2015. Příspěvek byl volně stažen z dnes již zřejmě neexistující internetové adresy http://www.academia.edu/10051862/Perfection_and_Lack_in_Religion_A_Comparative_View. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Srov. však pozvánku uloženou na <https://jewishphilosophyplace.files.wordpress.com/2014/12/perfection.jpg>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Dále TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and the Padua School*. Oxford/Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter Ten. Traces of Luzzatto's Influence in Hasidic Doctrine, s. 486–527. Viz též další běh textu.

⁴⁵ Srov. výše.

⁴⁶ Srov. text výše.

⁴⁷ V textu je hebrejského užito výrazu *carich*, který lze dále vnímat např. jako: „musí“, „je žádoucí“, „důležité“, „zásadní“ atp.

⁴⁸ RaMCHaL upotřebil hebrejské sousloví *machriach lo*. Ohledně slovesného kořene *kaf-reš-chet* viz výše.

⁴⁹ Srov. výše.

stvoření] a [stvoření] se bude samo vysvlékat⁵⁰ z nedostatků (k čemuž bude mít příležitosti).⁵¹

A proto [Hospodin] rozhodl a nařídil,⁵² že [tvorové] budou stvořeni [s] prvky⁵³ dokonalosti, jakož i [s] elementy⁵⁴ nedostatku a [dále]: Stvoření bude stvořeno tak, že bude mít⁵⁵ rovnocenné předpoklady⁵⁶ pro oba tyto fenomény a stvoření budou dány prostředky, díky nimž samo získá dokonalost a svlékne ze sebe nedostatky. A tehdy se bude moci říkat, že se [stvoření] (v čem mohlo) připodobnilo Stvořiteli a je hodno přilnout k Němu, [totiž k Bohu] a těšit se z Jeho dobrodiní.

3) A věru, kromě toho, že toto stvoření získalo dokonalost, je hodno, aby přilnulo ke svému Stvořiteli (Jméno Jeho budiž požehnáno), kvůli faktu,⁵⁷ že se Mu připodobnilo. Hle, díky tomu,⁵⁸ že [ono stvoření] pro sebe nabylo [jistou míru] dokonalosti, přimyká se [k Bohu] a kráčí k Němu,⁵⁹ až nakonec [ono stvoření] získá sobě dokonalost, Inouc k Němu, [totiž k Hospodinu], celou svou existencí a vše se stane jedním.⁶⁰

Toto⁶¹ [se děje], protože Jeho existence, [totiž Boha] (Jméno Jeho budiž velebeno) je skutečnou dokonalostí, jak jsme [dříve] pověděli. Hle, co jest doko-

⁵⁰ Autor užívá polyvalentního hebrejského výrazu *ma'adir*. Ohledně slovesného kořene *ajin-dalet-reš* viz výše. Srov. též text komentáře níže.

⁵¹ V textu se vyskytuje hebrejský výraz *efšarim*. Srov. výraz *efšarut* níže.

⁵² RaMCHaL upotřebil hebrejské sousloví *gazar ve-sider*. Srov. text krátkého komentáře níže.

⁵³ Autor užívá polyvalentního hebrejského substantiva (jedná se o plurál) *injenej*. Srov. výše.

⁵⁴ Srov. předchozí poznámku, jakož i další běh překladu.

⁵⁵ Autor užívá hebrejského sufigovaného výrazu *vah*; tedy: „v ní“, „s ní“ (stvoření – *brí'a* jest femininum); doslovněji tudíž: „Stvoření bude stvořeno tak, že v něm budou rovnocenné předpoklady...“ atp.

⁵⁶ RaMCHaL užívá hebrejského výrazu *efšarut*; doslova tedy: „možnost“, překlad uvedený v hlavním textu je však rovněž přípustný, stejně jako varianta: „schopnost“ atp.

⁵⁷ Autor opětovně užívá hebrejského sousloví *mi-cad*. Po důkladném zvážení jsem se rozhodla pro překladovou variantu uvedenou v hlavním textu článku, která však není doslovnou. Srov. výše. Zcela jistě je i v tomto případě možno dané sousloví překládat jako: „úhel pohledu“, „perspektiva“ atp. Srov. výše.

⁵⁸ V textu je užito hebrejského výrazu *al jedej*; doslova tedy: „prostřednictvím“, „skrze“ atp. Substantivum jad značí: „ruka“ atp. Srov. s autorovým důrazem na důležitost snahy, práce, námahy atp. Viz GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Srov. výše, jakož i níže.

⁵⁹ RaMCHaL užívá hebrejského sousloví *holechet bo*, jež může rovněž značit: „pokračuje v tom“, [tedy v přimykání k Bohu] atp. Ohledně významu chůze v kontextu židovského pietismu srov. WOLFSON, Elliot R. *Along the Path: Studies in Kabbalistic Myth, Symbolism, and Hermeneutics*. Albany: State University of New York Press, 1995. ISBN 0-7914-2408-1. 3. Walking as a Sacred Duty: Theological Transformation of Social Reality in Early Hasidism, s. 89–110.

⁶⁰ Autor upotřebil hebrejské sousloví *injan echad*. Srov. výše, jakož i níže.

⁶¹ V textu se vyskytuje hebrejský výraz *ve-ze*; doslova tedy: „a toto“ atp.

nalostí, vztahuje se⁶² výlučně k Němu, [totiž k Hospodinu] – jako větev ke kořeni;⁶³ neboť přestože [stvoření zdaleka] nedosahuje „kořenné“⁶⁴ dokonalosti, je od ní odvozena⁶⁵ a představuje její explikaci.⁶⁶ Hle, viz, že opravdová dokonalost jest Jeho existencí, [totiž Boha] (Jméno Jeho budiž požehnáno) a každý nedostatek⁶⁷ je pouze utajením Jeho, [totiž Hospodinova], dobrodiní (Jméno Jeho budiž velebeno) a skrytím Jeho Tváře.⁶⁸ A má se to tak, že rozjasnění Jeho Tváře⁶⁹ a Jeho blízkost

⁶² Autor užívá hebrejského výrazu *mitjaches*. Slovesný kořen *jod-chet-samech* dále značí mj. sepětí, spřízněnost (rodinnou, rodovou, genealogickou atp.) atd.

⁶³ Hebrejský výraz *šoreš* je oblíben v kabalistickém diskurzu (zvláště mezi luriánskými kabalisty). Srov. např. FINE, FINE, Lawrence. *Physician of the Soul, Healer of the Cosmos: Isaac Luria and His Kabbalistic Fellowship*. Stanford: Stanford University Press, 2003. ISBN 0-8047-3825-4, s. 288, 434 aj. Zcela specifické postavení získal výraz *šoreš* v sabatiánské mystice. Srov. např. WEISS, Joseph. *Studies in East European Jewish Mysticism and Hasidism*. Oxford – Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 1997. ISBN 978-1-874774-32-7. A Late Jewish Utopia of Religious Freedom, s. 209–248. Viz též další běh textu, jakož i komentář.

⁶⁴ Srov. výše.

⁶⁵ Autor užil výrazu *humšech*. Hebrejský slovesný kořen *mem-šin-chaf* lze překládat též jako: „táhne“, což sice parciálně změnilo smysl textu, nikoli však jeho celkové vyznění (srov. lz 45:7).

⁶⁶ V textu se vyskytuje hebrejský polyvalentní výraz *tolada*, odvozený od slovesného kořene *jod-lamed-dalet*, jenž má význam: „rodit“, „plodit“, „produkovat“ atp. Pro překlad „explikace“ jsem se rozhodla u vědomí jisté myšlenkové spřízněnosti RaMChALovy s Mikulášem Kusánským. Srov. např. WATTS MOFFITT, Pauline. *Nicolaus Cusanus: A Fifteenth-Century Vision of Man*. Leiden: E. J. Brill, 1982. ISBN 90-04-06581-4. Chapter Two. Ut nocticoraci solem videre attemptanti: The Methaphysical Foundations of Cusanus' Vision of Man, s. 33–86. Ibidem. Chapter Three. Mens imago Dei: The Conjectural Art and the Dignity of Man, s. 87–116. Ibidem. Chapter Four. Sapientia clamat in plateis: Lay Wisdom and Artisan Creativity, s. 117–152. Připomínám, že nesmíme zapomínat ani na tradiční židovské vlivy; jednak můžeme opětovně vystopovat impakt Sefer Zohar, potažmo luriánské kabaly, jednak vliv Maimonidův. Srov. např. Zoh. 1:65b; 2:90a, 2:204a–b; 3:290a aj. K problematice luriánských theogonických konceptů viz např. MAGID, Shaul. *From Metaphysic to Midrash. Myth, History, and the Interpretation of Scripture in Lurianic Kabbala*. Bloomington: Indiana University Press, 2008. ISBN 978-0-253-35088-6. The Lurianic Myth. A Playbill, s. 16–33. Ohledně impaktu Maimonidova viz BEN MAJMON, Moše. *More ha-nevuchim*. Targum le-ivrit Josef Ka'fich. Jerušalajim: Mosad ha-rav Kuk, 1977. Ostatní údaje neuvedeny. Chelek ri'šon. Perek 7. Da'at Limudej jahadut ve-ruach. <http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/more/a4-2.htm#4>. Poslední aktualizace neuváděna. [cit. 2022-05-05], jakož i text RaMChALova spisu Da'at tvunot a tamní citace Průvodce tápajících. Blíže LUZZATTO, Moshe Ch. *Da'ath tevunoth. The Knowing Heart. the philosophy of God's oneness*. Jerusalem / New York: Feldheim Publishers, 1982. ISBN 0-87306-194-2, s. 220–221. Srov. např. některé pasáže dalších Luzzattových spisů. Konkrétně např. Kla"ch pitchej Chochma, Petach 86 aj. Srov. též HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Úvod*. Theologická revue, 2020, sv. 91, č. 3, ISSN 1211-7617, s. 329–347, jakož i HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budiž požehnáno*. Theologická revue, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218. Zároveň je třeba mít na paměti, že výraz *tolada* může dále znamenat mj.: „důsledek“, „následek“, „rozvinutí“ atd.

⁶⁷ Srov. výše.

⁶⁸ Srov. intenzivní zájem autora o tuto problematiku v LUZZATTO, Moshe Ch. *Da'ath tevunoth. The Knowing Heart. the philosophy of God's oneness*. 361 stran. Jerusalem / New York: Feldheim Publishers, 1982. ISBN 0-87306-194-2.

⁶⁹ Srov. Dt 31:17; 31:18; 32:20 ad., jakož i předchozí poznámku.

(Jméno Jeho budiž požehnáno) stává se⁷⁰ kořenem a příčinou veškeré dokonalosti, která se děje⁷¹ a skrytí Jeho Tváře [je] kořenem a příčinou veškerého nedostatku, jenž [odpovídá] míře tohoto skrytí – [jaká jest míra skrytí Boží Tváře], taková jest míra nedostatku z něj odvozeného, [totiž ze skrytí Boží Tváře].

Tudíž⁷² se toto stvoření nachází⁷³ v rovnováze⁷⁴ mezi dokonalostí a nedostatkem; což jsou explikace⁷⁵ rozjasnění a skrytí [Tváře Hospodinovy]. Pokud [stvoření] zesílí⁷⁶ v [záležitosti prvků] dokonalosti⁷⁷ a jejich získávání pro sebe, hle, upíná se k Němu,⁷⁸ [totiž k Hospodinu] (Jméno Jeho budiž velebeno), poněvadž On jest jejich kořenem a zdrojem,⁷⁹ [totiž elementů dokonalosti]. A tak jak [stvoření] rozhojňuje⁸⁰ prvky dokonalosti, tak rozhojňuje pouto⁸¹ [s Bohem] a přimkne k Němu, až dosáhne cíle získání prvků dokonalosti. Hle, [tehdy stvoření] dosahuje cíle spojení⁸² [s Hospodinem] a přilnutí k Němu (Jméno Jeho budiž velebeno)

⁷⁰ V textu se vyskytuje hebrejský výraz *tihje*. Sloveso *haja* značí: „být“, „existovat“ a v neposlední řadě: „stávat se“ atp. Je možné, že volba slova, a především imperfektního tvaru je ovlivněna autorovým zájmem o eschaton a jeho uspišení. Srov. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and The Padua School*. Oxford – Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter One. A Collection of Kabbalistic Works from the Unpublished Manuscripts of Rabbi Moses Hayim Luzzatto: MS Oxford 2593, s. 1–113. Viz též níže.

⁷¹ RaMCHaL opětovně užívá hebrejského výrazu *tihje*. Srov. výše.

⁷² Autor užívá hebrejského výrazu *ve-al ken*; doslova tedy: „a proto“, „a tudíž“ atp.

⁷³ V hebrejském textu je užito slova *omed* (tzn.: „stojící“, „stojí“ atp.).

⁷⁴ RaMCHaL užil hebrejského výrazu *šikul*, který lze překládá jako: „vážení“, „zvažování“, případně „rozhodování“, může však rovněž značit mj. vyrovnanost, srovnatelnost, ba harmonii atp. Srov. WIJNHOFEN, Jochanan H. *Sefer ha-Mishkal. Text and Study*. A Dissertation Presented to The Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences Brandeis University Department of Near Eastern Judaic Studies In Partial Fulfillment of the Requirements of the Degree Doctor of Philosophy. Brandeis University, 1964. ISBN neuvedeno, s. 23.

⁷⁵ Autor užívá polyvalentního hebrejského substantiva *toldot* (pl. f.). Srov. výše.

⁷⁶ RaMCHaL upotřebil hebrejský výraz *be-hitchazko*, přičemž slovesný kořen *chet-zajin-kof* souvisí mj. se silou, neochvějností, mocí, energií, statečností atp. Srov. též níže.

⁷⁷ V textu je užito hebrejského výrazu *šlemujot*. Ohledně častého výskytu a důležitosti polyvalentního slovesného kořene *šin-lamed-mem* v RaMCHaLově díle viz výše, jakož i níže.

⁷⁸ Autor upotřebil hebrejské sousloví *ochez Bo*; srov. výskyt substantiva *achiza* níže. Je otázka, zda volba výraziva může souviset s RaMCHaLovým pojetím *dvekut*, nebo (třebas podvědomě) s jeho pojmáním theurgie (srov. IDEL, Moshe. *Kabbalah. New Perspectives*. New Haven/London: Yale University, 1988. ISBN 0-300-04699-5. Chapter 8. Kabbalistic Theurgy, s. 173–199).

⁷⁹ Hebrejský výraz *makor* též značí: „pramen“, což může asociovat představu stromu a vodního pramene; srov. Zoh. 1:102b.

⁸⁰ Autor užívá hebrejského výrazu *jarbe*. Jistě lze zvolit i jiné varianty překladu; slovesný kořen *reš-vev-he* každopádně souvisí s velikostí, mohutností, množstvím, zvětšováním, rozmnožením, růstem atp.

⁸¹ RaMCHaL upotřebil polyvalentní hebrejský výraz *ha-achiza*, který může značit mj.: „držení“, „sevření“, „pevné chycení“, „pochopení“, „podpora“, „základ“, „základna“. Srov. výše.

⁸² Srov. výše.

a [skutečně] se k Němu přimyká (Jméno Jeho budiž požehnáno) a užívá si⁸³ Jeho dobrodiní a je Jím,⁸⁴ [totiž Bohem], zdokonalováno a samo se stává „vlastníkem“⁸⁵ Jeho, [totiž Hospodinova], dobrodiní, jakož i Jeho dokonalosti.

4) Hle, to, co existuje⁸⁶ se liší v relacích dokonalosti a nedostatku, což jsme zmínili. A [dále]: K charakteru⁸⁷ stvoření, jež jsme vzpomněli, [patří], že musí existovat,⁸⁸ majíc potenci⁸⁹ k oběma těmto záležitostem, [totiž k dokonalosti a k nedostatku] a schopnost k jejich⁹⁰ [rozvinutí]; protože může získat dokonalost a zbavit se⁹¹ nedostatků a má k dispozici prostředky k této věci; totiž:⁹² aby získalo dokonalost.⁹³ Hle, ve stvoření se nutně nachází mnoho rozličných jednotlivin a množství souvztažností mezi těmito detaily, [které se zdají nesrozumitelné], dokud [svět] neuspěje [v dosažení] cíle, jenž je pro něj [Bohem] zamýšlen.⁹⁴

⁸³ Autor užívá hebrejského výrazu *nehene*. Ohledně polyvalentního slovesného kořene *he-nun-he*, *he-nun-jod* viz výše.

⁸⁴ V textu je užito hebrejského sousloví *mištalem bo*. Existuje samozřejmě také možnost, že stvoření je zdokonalováno Božím dobrodiním. Na celkovém vyznění textu se sice takřka nic nemění, může však docházet k posunům v interpretaci *dvekut* atp. Ohledně častého výskytu a důležitosti polyvalentního slovesného kořene *šin-lamed-mem* v RaMCHaLově díle viz výše, jakož i níže.

⁸⁵ Srov. výše.

⁸⁶ V textu se vyskytuje hebrejské sousloví: *le-še-jihju ba-meci'ut*; tedy: „všechny [záležitosti], jež existují“ atp. Rovněž je zajímavé užití imperfecta. Srov. výše, jakož i níže.

⁸⁷ Autor užívá polyvalentního hebrejského sousloví *ba-tchuna*; přičemž substantivum *tchuna* se obvykle překládá jako: „kvalita“, „jakost“, „náležitost“, „vlastnost“, „atribut“, „řád“, „rys“, „příprava“ atp.

⁸⁸ RaMCHaL užívá hebrejského výrazu *peruš*, který má primárně konotaci: „vysvětlení“, „výklad“, „komentář“, „význam“, „doslovnost“, „specifikace“ atp. Srov. níže.

⁸⁹ V textu se vyskytuje hebrejský výraz *be-efšarut*. Srov. výše.

⁹⁰ Autor užívá hebrejského sousloví *jecholet alejhem*; doslova tedy: „schopnost nad nimi“, „moc nad nimi“ atp. Srov. GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. *Eighteenth-Century Studies*, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202.

⁹¹ V textu je užito polyvalentního hebrejského výrazu *te'ader*. Ohledně slovesného kořene *ajin-dalet-reš* viz výše. Srov. též text komentáře níže.

⁹² Autor opětovně upotřebil hebrejský výraz *peruš*, spoléhaje na jeho polyvalenci, a zároveň obecnou srozumitelnost. Srov. výše.

⁹³ V textu se vyskytuje hebrejské sousloví *ze ha-šlemut*. Srov. výše.

⁹⁴ Autor užil polyvalentního hebrejského výrazu *ha-mechuvan*, který lze dále překládat mj. jako: „připraven“, „přichystán“, „uzpůsoben“, „přizpůsoben“, „nasměrován“, „seřizen“, „nastaven“ atp. Z hlediska jazykového i myšlenkového se dostáváme do blízkosti konceptu *kavana* (srov. výše, jakož i níže); ideově se rovněž dotýkáme Luzzattovy záliby v úvahách ohledně systému a jeho přesnosti atp., což je pozoruhodné. Srov. GARB, Jonathan. *Clocks and Gardens: Turmoil and Order in Modern Kabbalah*. *Politics, Religion & Ideology*, 2017, vol. 18, Issue 1. ISSN 2156-7689, s. 91–93. Dále HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto aneb Orloj v zahradě (harmonie, systém a zdánlivý chaos)*. *Theologická revue*, 2018, sv. 89, č. 3, ISSN 1211-7617, s. 281–310.

Nicméně tvor, který je určen⁹⁵ pro tento úžasný vztah,⁹⁶ což značí: Přimknout se k Němu, [totiž k Hospodinu] (Jméno Jeho budiž požehnáno), jak jsme uvedli, se zove principiálním⁹⁷ pro celé stvoření⁹⁸ a vše ostatní, co existuje⁹⁹ mu jenom v nějakém ohledu, či aspektu pomáhá k cíli – aby uspěl a realizoval se;¹⁰⁰ a proto se [ostatní tvorové] zovou méně důležitými¹⁰¹ než principiální stvoření, jež jsme vzpomněli.

5) Toto¹⁰² v pravdě zásadní stvoření je lidský druh a všichni ostatní tvorové (ať nižší, nebo vyšší¹⁰³ než on) existují jedině kvůli němu,¹⁰⁴ aby učinili úplným jeho, [totiž lidská], díla¹⁰⁵ – v souladu se všemi početnými, adekvátními a rozmanitými kvalitami, které se v nich, [totiž v tvorech podporujících člověka], nacházejí; jak vysvětlím později (s pomocí Nebes).¹⁰⁶

Hle, intelekt a veškeré kladné vlastnosti představují prvky dokonalosti,¹⁰⁷ v nichž se má člověk zdokonalovat. A hrubě hmotné záležitosti a negativní vlastnosti představují elementy nedostatku (což jsme zmínili); mezi ně je člověk vsazen, aby [se rozvíjel a] vydobyl sobě dokonalost.

⁹⁵ V textu se vyskytuje hebrejský výraz *hit'atda*. Slovesný kořen *ajin-tav-dalet* odkazuje mj. k připravenosti, budoucnosti, ale také k trvání. Je pravděpodobné, že při volbě výrazu hrál roli RaMCHaLův zájem o eschaton a jeho uspišení. Srov. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and The Padua School*. Oxford – Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter One. A Collection of Kabbalistic Works from the Unpublished Manuscripts of Rabbi Moses Hayim Luzzatto: MS Oxford 2593, s. 1–113.

⁹⁶ RaMCHaL užil polyvalentní hebrejské sousloví *injan ha-gadol ha-ze*, jež můžeme rovněž překládat jako: „tato velická věc“, „tato úžasná záležitost“ atp. Po důkladném zvážení jsem zvolila překladovou variantu uvedenou v hlavním textu.

⁹⁷ V textu se vyskytuje polyvalentní hebrejský výraz *ha-ikarit*.

⁹⁸ Autor upotřebil hebrejské sousloví *še-be-chol ha-bri'a*; doslova tedy: „který jest v celém stvoření“ atp.

⁹⁹ V textu se nachází hebrejské vyjádření *ma še-jimace ba-meci'ut*.

¹⁰⁰ RaMCHaL užil polyvalentního hebrejského výrazu *jimace*. Srov. výše.

¹⁰¹ RaMCHaL upotřebil hebrejský výraz *tefelim*, který může vedle druhotnosti atp. dále ukazovat na podřízenost, menší důležitost, ba nedůležitost atp. Srov. též níže.

¹⁰² Autor užil hebrejského výrazu *ach*; doslova tedy: „ale“, „avšak“, „leč“, „nicméně“, „jenomže“, „až na to, že“ atp. Srov. též níže (viz komentář).

¹⁰³ Zde je třeba zmínit, že dle většinové židovské tradice nemají andělé svobodnou vůli. Tou je Bohem nadán člověk jakožto Boží obraz (srov. Gn 1:26–27). Srov. např. Šab. 119b; Ned. 32a; JT Šab. 6:9 aj.

¹⁰⁴ V textu je užito hebrejského sufigovaného výrazu *ba-avuro*, který značí: „pro něj“, „kvůli němu“ atp. V základu sousloví však nacházíme substantivum *avur* znamenající: „završení“, „zakončení“, „výsledek“, „plod“, „ovoce“ atp. Viz též komentář.

¹⁰⁵ Autor užívá sufigovaného podstatného jména *injanav*. Ohledně výrazu *injan* viz výše.

¹⁰⁶ RaMCHaL užívá aramejského rčení *bi-sija'ta di-šma'a*, jež lze také překládat jako: „s podporou Nebes“, „s pomocí Boží“ atp. Toto sousloví má v tradičním židovském prostředí dotvrzovat rétorovu (nebo pisatelovu) oddanost Hospodinu, a zároveň přinášet požehnaní snaze dotyčného.

¹⁰⁷ RaMCHaL užívá polyvalentního hebrejského sousloví *injenej šlemut*. Srov. výše.

Kapitola „O důvodu stvoření“ opět úzce navazuje na kapitulu předchozí;¹⁰⁸ RaMCHaL rozvíjí téma vyřčené v jejím názvu především úvahami o vzájemném vztahu Hospodina a jím stvořených entit, aby v závěru odhalil klíčovou úlohu člověka v Božím plánu.

Rámec autorova pojednání je vymezen koncepty židovské tradice [včetně esoterních motivů (RaMCHaL se zajímá především – nikoli však výlučně – o Sefer Zohar a luriánskou kabalou)]¹⁰⁹ a některé akcenty se v diskurzu rabiho Luzzatta vracejí [(dokonalost, integrita, celistvost – srov. opakovaný výskyt slovesného kořene *šin-lamed-mem*),¹¹⁰ pravda,¹¹¹ motiv snahy a usilování]¹¹², zůstává i autorova schopnost pohybovat se s jistotou na poli filosofie (židovské¹¹³ i nežidovské).¹¹⁴

¹⁰⁸ Srov. HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budiž požehnáno*. Theologická revue, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218.

¹⁰⁹ Viz např. GILLER, Pinchas. *Reading the Zohar. The Sacred Text of the Kabbalah*. New York: Oxford University Press, 2001. ISBN 0-19-511849-9, s. 69–87. MAGID, Shaul. *From Metaphysic to Midrash. Myth, History, and the Interpretation of Scripture in Lurianic Kabbala*. Bloomington: Indiana University Press, 2008. ISBN 978-0-253-35088-6. The Lurianic Myth. A Playbill, s. 16–33.

¹¹⁰ Viz výše. Srov. GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Dále např. HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budiž požehnáno*. Theologická revue, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218.

¹¹¹ Srov. LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4, s. 30–35. Potažmo HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budiž požehnáno*. Theologická revue, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218.

¹¹² Viz GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Srov. výše.

¹¹³ RaMCHaL si hluboce vážil Mošeho ben Majmona a čerpal z jeho díla mnohé podněty (viz výše, jakož i níže). V Luzzattových spisech můžeme též mj. vysledovat vliv Avrahama Kohena de Herrery. Tento svěbytný myslitel se snažil platónskou, novoplatónskou, jakož i aristotelickou filosofii harmonizovat s kabalou. Blíže k jeho životu (asi 1570–1635 nebo 39) a působení např. GORDIN, Jacob. *Herrera, Abraham Kohén de*. In BERENBAUM, Michael – SKOLNIK, Fred (eds.). *Encyclopaedia Judaica. Second Edition. Vol. 9*. Detroit/Jerusalem: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House. Thomson Gale, 2007. ISBN 0-02-865937-6, s. 40–41.

¹¹⁴ Vedle již zmiňovaného Mikuláše Kusánského (viz výše) se jedná např. o italského humanistu Giambattistu Vica. Blíže k možnému vlivu tohoto filosofa na RaMCHaLa viz GARB, Jonathan. *The Modernization of Kabbalah: A Case Study*. Modern Judaism, 2010, vol. 30, no. 1. ISSN 0276-1114, s. 1–22; GA'ARV, Jehonatan. *Ha-Mekubal be-lev ha-se'ara: Rabi Moše Chajim Luzzatto*. Tel Aviv: Universitat Tel Aviv, 2014. ISBN 978-965-7241-62-2. Perek dalet: Bejn Italija la-Amsterdam: 'Sod ha-hanhaga', s. 172–228; dále GA'ARV, Jehonatan. *Ha-Model ha-politi ba-kabala ha-modernit: Ijun be-kitvej RaMCHaL u-sevivato ha-ra'ajonit*. In BRA'UN, Benjamin – ŠTERN, Jedidja (eds.). *Al da'at ha-kahal: Dat u-folitika ba-hagut ha-jehudit. Sefer ha-jovel li-chevod profesor Avi'ezer Ravicki*. Jerušalajim: Ha-Machon Ha-Jisra'eli le-demokratija, 2012. ISBN 9655191052, s. 533–566. Bezpochyby i nalezneme i vliv dalších nežidovských myslitelů [včetně Cartesia srov. např. LUZZATTO, Moshe Ch. *Da'ath tevunoth. The Knowing Heart. the philosophy of God's oneness*. Jerusalem / New York: Feldheim Publishers, 1982. ISBN 0--194-2, s. 168–169 aj. (některé uvádím i v tomto textu)]; ovšem originalita Luzzattova jejich působení kreativně využívá k utužení židovské identity (tváří v tvář turbulentnímu dění a proměňám světa 18. století).

RaMCHaL se nicméně zabývá rovněž tématy novými, nebo tematiku typickou a zdánlivě samozřejmou nahlíží inovativním způsobem; proto někdy zápasí se zacyklením textu a s artikulací těžko zachytitelných fenoménů¹¹⁵ (jindy opakování některých formulací takofka připomíná meditaci, nebo edukační proces).¹¹⁶

Nyní bych ráda upozornila na několik motivů překládané kapitoly, o nichž se domnívám, že jsou signifikantní, vysoce interesantní atp.

Rabi Luzzatto se zabývá důvodem aktu stvoření, přičemž zdůrazňuje Boží altruismus a Hospodinovu touhu podělit se o vlastní dobrodiní: Bůh „prokázal Svě dobrodiní [někomu] kromě Sebe Sama.“¹¹⁷ Hebrejský výraz *le-zulato* otevírá otázku stvoření a jinakosti,¹¹⁸ jakkoliv je autor fascinován Boží dokonalostí¹¹⁹ a způsobem, jakým na ní mohou participovat stvořené entity.¹²⁰ Jak již bylo řečeno, na pozadí RaMCHaLových vět lze stále vystopovat základní ukotvení v koor-

¹¹⁵ Ohledně hebrejštiny a filosofické terminologie srov. HALPER, Yehuda. *Chapter 4 "For the Earth Shall Be Filled with de'ah": Terminological Ambiguity and the Connection between Knowledge and Action in Maimonides's Commentary on the Mishnah and Mishneh Torah*. In LEICHT, Reimund – VELTRI, Giuseppe (eds.). *Studies in the Formation of Medieval Hebrew Philosophical Terminology*. Leiden / Boston: Koninklijke Brill, 2019. ISBN 978-90-04-41298-9, s. 76–103. Ohledně snahy artikulovat mystická témata srov. WOLFSON, Elliot, R. *Heidegger and Kabbalah. Hidden Gnosis and the Path of Poiēsis*. Bloomington: Indiana University Press, 2019. ISBN 9780253042576, s. 299–334. WOLFSON, Elliot, R. *Concealing the Concealment: Towards a Politics of Kabbalistic Esotericism*. In URBAN, Hugh B. – JOHNSON, Paul, Ch. (eds.) *The Routledge Handbook of Religion and Secrecy*. New York: Routledge / Taylor and Francis Group, 2022. ISBN 978-1-032-22865-5, s. 120–131. Dále srov. WOLFSON, Elliot R. *Through a Speculum that Shines: Vision and Imagination in Medieval Jewish Mysticism*. Princeton / Chichester: Princeton University Press, 1994. ISBN 0-691-01722-0, s. 3–4. WOLFSON, Elliot, R. *Eroticism and Esotericism in Medieval Kabbalah*. In KRIPAL, Jeffrey J. – HANEGRAAFF, Woulter J. (eds.). *Hidden Intercourse: Eros and Sexuality in the History of Western Esotericism*. Leiden: Brill, 2008. ISBN 978-9004168732, s. 65–109. Mj. z hlediska epistemologie jeví se jako vynikající počín GARB, Jonathan. *Doubt and Certainty in Early Modern Kabbalah*. In REBIGER, Bill (ed.). *The Yearbook of the Maimonides Centre for Advanced Studies*. Berlin – Boston: Walter De Gruyter, 2017. ISBN 978-3-11-052796-4, s. 239–246.

¹¹⁶ Ohledně zákazu vyučovat esoterní záležitosti atp. viz např. SCLAR, David. *„Like Iron to a Magnet“: Moses Hayim Luzzatto's Quest for Providence*. New York: CUNY Academic Works, 2014. ISBN neuvedeno. Chapter Four, s. 238–313. Přístupné na http://academicworks.cuny.edu/gc_etds/380. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Srov. též níže.

¹¹⁷ Viz výše.

¹¹⁸ Na tuto problematiku můžeme samozřejmě pohlížet z nesčetných úhlů; v souvislosti s luriánskou vizí kosmogonie a kosmologie lze doporučit např. MAGID, Shaul. *From Metaphysic to Midrash. Myth, History, and the Interpretation of Scripture in Lurianic Kabbala*. Bloomington: Indiana University Press, 2008. ISBN 978-0-253-35088-6. Chapter 4. NUMBERS. Balaam, Mores and the Prophecy of the “Other”: A Lurianic Vision for the Erasure of Diference, s. 143–195. GREEN, Arthur. *Ehyeh: A Kabbalah for Tomorrow*. Woodstock: Jewish Lights Publishing, 2003–2011. ISBN 978-1-58023-213-5, s. 25–26. LANCASTER, Brian L. *Engaging with the Mind of God: The Participatory Path of Jewish Mysticism*. In FERRER, Jorge N. – SHERMAN, Jacob H. (eds.). *The Participatory Turn: Spirituality, Mysticism, Religious Studies*. Albany: State University of New York Press, 2008. ISBN 978-0-7914-7601-7, s. 173–196.

¹¹⁹ Rabi Luzzatto se však intenzivně zabývá i možností získávání dokonalosti stvořením. Srov. výše, jakož i níže.

¹²⁰ Srov. výše.

dinátách kabalistické kosmogonie, kosmologie a psychologie;¹²¹ jako zajímavé se jeví užití hebrejského slova *makom* (tzn.: „místo“, „prostor“ atp.),¹²² souvisí totiž mj. s metaforickým Hospodinovým „vycházením ze Sebe Samého“, ale také se schopnostmi a svobodnou vůlí jednotlivých tvorů. Dále se čtenář může tázat po nexu mezi *makom* a procesem Boží kontrakce (tj. *cimcum*).¹²³

Osobně se domnívám,¹²⁴ že na Luzzattovu reflexi luriánských nauk mělo vliv jak pojetí Josefa ibn Tabula,¹²⁵ tak pojetí Jisra'ela Saruga;¹²⁶ což před námi odkrývá obzory dotýkající se delikátního přediva dialektických souvztažností mezi *cimcum*

¹²¹ Jakkoliv se rabi Luzzatto vyjadřuje obecně a velice přístupně.

¹²² Hebrejský výraz *makom* evokuje zástupné Jméno Boží (totiž: *Ha-Makom*). Srov. např. Iz 6:3; Ez 3:12, ale také Gn 22:4; dále viz např. RABINOWITZ, Louis I. *Rabbinical Names of God*. In *God, Names of*. In BERENBAUM, Michael – SKOLNIK, Fred (eds.). *Encyclopaedia Judaica. Second Edition. Vol. 7*. Detroit/ Jerusalem: Macmillan Reference USA in association with the Keter Publishing House. Thomson Gale, 2007. ISBN 0-02-865935-X, s. 677. V této souvislosti se jakožto podnětný jeví FISHBANE, Michael. *Sacred Attunement: Jewish Theology*. Chicago: University Of Chicago Press, 2008. ISBN 0226251721. 2 A Jewish Hermeneutical Theology. Torah and Hermeneutical Theology, s. 62–101.

¹²³ K problematice tzv. „prázdného prostoru“ (*tehiru*) a „zbytkového světla“ (*rešimu*), což jsou termíny související právě s představou Boží kontrakce (*cimcum*), viz např. TIŠBI, Ješa'ja. *Torat ha-ra ve-ha-kelipa be-kabalat Ha-Ar''i*. Jerušalajim: Hoca'at Šoken, 1942. ISBN neuvěde-no, s. 52–59. Dále např. HALLAMISH, Moshe. *An Introduction to the Kabbalah*. Translated by Bar-Ilan, R., Wiskind-Elper, O. Albany: State University of New York Press, 1999. ISBN 0-7914-4012-5. Part Two: The Basic Concepts of the Kabbalah. Chapter 11. The Doctrine of Creation, s. 183–206. Dále též WOLFSON, Elliot R. *Divine Suffering and the Hermeneutics of Reading: Philosophical Reflections on Lurianic Mythology*. In GIBBS Robert – WOLFSON, Elliot R. (eds.). *Suffering Religion*. London: Routledge / Taylor and Francis Group, 2002. ISBN 0-415-26612-2, s. 101–162. Rovněž pak DAN, Joseph. *Gershom Scholem and the Mystical Dimension of Jewish History*. New York: New York University Press, 1987. ISBN 0-8147-1779-9. Chapter 10. The Safed School of the Kabbalah, s. 244–285.

¹²⁴ Srov. HOLUBOVÁ Markéta. *Da'at tvunot: pronikavé poznání rabiho Mošeho Chajima Luzzatta*. 1 vyd. Chomutov: L. Marek, 2018. ISBN 978-80-87127-87-2, s. 66–68.

¹²⁵ Ohledně života a díla Josefa ibn Tabula (asi 1545 — počátek 17. století) viz např. SCHOLEM, Gershom. *Joseph ibn Tabul*. In WIGODER, Geoffrey – SECKBACH, Fern (eds.). *Encyclopaedia Judaica[CD-R]*. Version 1.0. Jerusalem: Judaica Multimedia (Israel), 1997. ISBN neuvědno. Dále viz např. WOLFSON, Elliot R. *Divine Suffering and the Hermeneutics of Reading: Philosophical Reflections on Lurianic Mythology*. In GIBBS Robert – WOLFSON, Elliot R. (eds.). *Suffering Religion*. London: Routledge / Taylor and Francis Group, 2002. ISBN 0-415-26612-2, s. 101–162. Srov. však i FINE, Lawrence. *Physician of the Soul, Healer of the Cosmos*. Four. Lurianic Myth, s. 124–149. Ibidem. Notes to pages 124–126, s. 393. Dále srov. MAGID, Shaul. *From Metaphysic to Midrash*. 1. GENESIS. “And Adam's Sin Was (Very) Great”: Original Sin in Lurianic Exegesis, s. 34–74.

¹²⁶ Viz SHATIL, Sharron. *The Kabbalah of R. Israel Sarug: A Lurianic-Cordoverian Encounter*. The Review of Rabbinic Judaism - Ancient, Medieval, and Modern, 2011, vol. 14, Issue. 2. ISSN 1568-4857, s. 158–187. SCHOLEM, Gershom. *Major Trends In Jewish Mysticism*. New York: Schocken Books, 1946–1995. ISBN 0-8052-1042-3. Seventh Lecture. Isaac Luria and His School, s.244–286.

a motivem síly,¹²⁷ jakož i nucení a nutnosti¹²⁸ (srov. časté užití hebrejského slovesného kořene *kaf-reš-chet*),¹²⁹ snad i nutkání.¹³⁰ Stejně podnětné je zjištění, že mezi těmito subtilními relacemi nechybí ani *dvekut*,¹³¹ neměnný je RaMCHaLúv důraz na dokonalost¹³² (ať již o ní z hlediska stvoření smýšlíme jako o získávané,¹³³ či (vy)

¹²⁷ Srov. GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Z jistého úhlu pohledu i FINE, Lawrence. *Physician of the Soul, Healer of the Cosmos*. Four. Lurianic Myth, s. 124–149.

¹²⁸ Srov. nutnou, či nevyhnutelnou existenci v úvahách autorových. Viz např. LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4, s. 30–35. Srov. BEN MAJMON, Moše. *More ha-nevuchim*. Targum le-ivrit Josef Ka'fich. Jerušalajim: Mosad ha-rav Kuk, 1977. Ostatní údaje neuvedeny. Chelek ri'šon. Perek 57. Da'at Limudej jahadut ve-ruach. <http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/more/a16-2.htm#1>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-07-07].

¹²⁹ Viz výše.

¹³⁰ V takovém případě by šlo o vliv Sarugův; jakkoliv rabi Jisra'el Sarug spíše zmiňuje rozkoš, potěchu, pobavení, hru atp. (hebr.: *ša'ašu'a*). Srov. SHATIL, Sharron. *The Kabbalah of R. Israel Sarug: A Lurianic-Cordoverian Encounter*. The Review of Rabbinic Judaism - Ancient, Medieval, and Modern, 2011, vol. 14, Issue. 2. ISSN 1568-4857, s. 158–187. Víím, že tato má úvaha ohledně nutkání zůstává spekulací. Srov. však WOLFSON, Elliot, R. *Heidegger and Kabbalah. Hidden Gnosis and the Path of Poiesis*. Bloomington: Indiana University Press, 2019. ISBN 9780253042576, s. 99–104.

¹³¹ Srov. výše. Dále srov. IDEL, Moshe. *Messianic Mystics*. New Haven/London: Yale University Press, 1998. ISBN 0-300-08288-6. Chapter Six. Sabbateanism and Mysticism, s. 183–211. IDEL, Moshe. *Kabbalah. New Perspectives*. New Haven/London: Yale University, 1988. ISBN 0-300-04699-5. Chapter 3. Varieties of Devekut in Jewish Mysticism, s. 35–58. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and The Padua School*. Oxford – Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter One. A Collection of Kabbalistic Works from the Unpublished Manuscripts of Rabbi Moses Hayim Luzzatto: MS Oxford 2593, s. 1–113 (konkrétně s. 6–7). Srov. též LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4, s. 223–225.

¹³² Viz GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Dále GARB, Jonathan. *Perfection and Lack in Religion: A Comparative View*. Images of Perfection: An Interdisciplinary Conference in the Study of Religion Mandel Scholion Interdisciplinary Center in the Humanities and Jewish Studies /The Martin Buber Society of Fellows, Hebrew University. January 5, 2015. Příspěvek byl volně stažen z dnes již zřejmě neexistující internetové adresy http://www.academia.edu/10051862/Perfection_and_Lack_in_Religion_A_Comparative_View. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Srov. však pozvánku uloženou na <https://jewishphilosophyplace.files.wordpress.com/2014/12/perfection.jpg>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-05-05]. Srov. též GARB, Jonathan. *From Fear to Awe in Luzzatto's Mesillat Yesarim*, *European Journal of Jewish Studies*, 2020, vol. 14, issue 2. ISSN 1025-9996, s. 285-299.

¹³³ Viz GARB, Jonathan. *Mussar, Curriculum and Exegesis in the Circle of Ramhal*. Tikvah Center Working Paper no. 01/12. 2012. Dostupné z <http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/TikvahWorkingPapersArchive/WP1Garb.pdf>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2018-02-02]. Dále GARB, Jonathan. *R. Moshe Hayyim Luzzatto: Kabbalist in the Heart of the Storm*. Indiana University, Bloomington The Robert A. and Sandra S. Borns Jewish Studies Program, November 2014. Přístupné na http://www.academia.edu/9372744/R._Moshe_Hayyim_Luzzatto_Kabbalist_in_the_Heart_of_the_Storm. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-07-07]. Viz tamní paralely k dílům Bernarda Mandevillea (1670–1733). aj. Viz motiv vlastnění atd.; srov. volbu výraziva např. *achiza*, ochez Bo – viz výše [jež může asociovat několikero konceptů – od přimknutí (tj. *dvekut*), přes zábor a držbu, k pochopení až k určitým typům theurgie, založených na silovém působení (srov. srov. IDEL, Moshe. *Kabbalah. New Perspectives*. New Haven/London: Yale University, 1988. ISBN 0-300-04699-5. Chapter 8. Kabbalistic Theurgy, s. 173–199)].

dobývané.¹³⁴

Dovolila jsem si načrtnout možné horizonty Luzzattova pojetí stvoření a kreativity; nyní pokročme dále: Lze pozorovat neutuchající autorův zájem o řád a systém¹³⁵ (viz upotřebením hebrejského sousloví *gazar ve-sider*);¹³⁶ pozoruhodný je opakující se motiv kořene [(hebr.: *šoreš*),¹³⁷ který může, ale nemusí signalizovat

¹³⁴ Srov. zmíněný důraz na sílu, nucení, nutnost atp., jež má přesah k politice a základům moderních společenských věd. Viz též RaMCHaLovo zaujetí pro fenomén lidského usilování. Srov. GARB, Jonathan. *The Circle of Moshe Hayyim Luzzatto in Its Eighteenth-Century Context*. Eighteenth-Century Studies, 2011, vol. 44, no. 2. ISSN 0013-2586, s. 189–202. Srov. GA'ARV, Jehonatan. *Ha-Model ha-politi ba-kabala ha-modernit: Ijun be-kitvej RaMCHaL u-sevivato ha-ra'ajonit*. In BRA'UN, Benjamin – ŠTERN, Jedidja (eds.). *Al da'at ha-kahal: Dat u-folitika ba-hagut ha-jehudit. Sefer ha-jovel li-chevod profesor Avi'ezer Ravicki*. Jerušalajim: Ha-Machon Ha-Jisra'eli le-demokratija, 2012. ISBN 9655191052, s. 533–566. Dále GARB, Jonathan. *Mussar, Curriculum and Exegesis in the Circle of Ramhal*. Tikvah Center Working Paper no. 01/12. 2012. Dostupné z <http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/TikvahWorkingPapersArchive/WP1Garb.pdf>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-06-07]. GARB, Jonathan. *R. Moshe Hayyim Luzzatto: Kabbalist in the Heart of the Storm*. Indiana University, Bloomington The Robert A. and Sandra S. Borns Jewish Studies Program, November 2014. Přístupné z http://www.academia.edu/9372744/R._Moshe_Hayyim_Luzzatto_Kabbalist_in_the_Heart_of_the_Storm. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-07-07]. Srov. též GARB, Jonathan. *Clocks and Gardens: Turmoil and Order in Modern Kabbalah*. Politics, Religion & Ideology, 2017, vol. 18, Issue 1. ISSN 2156-7689, s. 91–93. GARB, Jonathan. *Paths of Power*. Journal of Religion, 1998, vol. 78, Issue 4. ISSN 0022-4189, s. 593–601. GARB, Jonathan. *Shamanic Trance in Modern Kabbalah*. Chicago: University of Chicago Press, 2011. ISBN 0-226-28207-4, s. 16 aj. EZRAHI, Yaron. *Imagined Democracies: Necessary Political Fictions*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2012. ISBN 978-1-107-02575-2. Chapter 9. Animated Fictions: Self (as) Fulfilling Prophecy and the Performative Imaginaries of Democratic Political Agencies, s. 176–208.

¹³⁵ Srov. GARB, Jonathan. *The Modernization of Kabbalah: A Case Study*. Modern Judaism, 2010, vol. 30, no. 1. ISSN 0276-1114, s. 1–22, jakož i GA'ARV, Jehonatan. *Ha-Mekubal*. Perek dalet: Bejn Italija la-Amsterdam: 'Sod ha-hanhaga', s. 172–228. Dále GA'ARV, Jehonatan. *Ha-Model ha-politi ba-kabala ha-modernit: Ijun be-kitvej RaMCHaL u-sevivato ha-ra'ajonit*. In BRA'UN, Benjamin – ŠTERN, Jedidja (eds.). *Al da'at ha-kahal: Dat u-folitika ba-hagut ha-jehudit. Sefer ha-jovel li-chevod profesor Avi'ezer Ravicki*. Jerušalajim: Ha-Machon Ha-Jisra'eli le-demokratija, 2012. ISBN 9655191052, s. 533–566. GARB, Jonathan. *Clocks and Gardens: Turmoil and Order in Modern Kabbalah*. Politics, Religion & Ideology, 2017, vol. 18, Issue 1. ISSN 2156-7689, s. 91–93. Dále HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto aneb Orlov v zahradě (harmonie, systém a zdánlivý chaos)*. Theologická revue, 2018, sv. 89, č. 3, ISSN 1211-7617, s. 281–310.

¹³⁶ Viz výše. Myšlenkové průniky s MaHaRaLem nemusí být zdaleka důležitým přejímáním konceptů rabiho Loewa. Srov. GARB, Jonathan. *Mussar, Curriculum and Exegesis in the Circle of Ramhal*. Tikvah Center Working Paper no. 01/12. 2012. Dostupné z <http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/TikvahWorkingPapersArchive/WP1Garb.pdf>. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-02-02]. Srov. také vliv výše uvedeného Giambattisty Vica. Viz GARB, Jonathan. *The Modernization of Kabbalah: A Case Study*. Modern Judaism, 2010, vol. 30, no. 1. ISSN 0276-1114, s. 1–22. GA'ARV, Jehonatan. *Ha-Mekubal be-lev ha-se'ara: Rabi Moše Chajim Luzzatto*. Tel Aviv: Universitat Tel Aviv, 2014. ISBN 978-965-7241-62-2. Perek dalet: Bejn Italija la-Amsterdam: 'Sod ha-hanhaga', s. 172–228. GA'ARV, Jehonatan. *Ha-Model ha-politi ba-kabala ha-modernit: Ijun be-kitvej RaMCHaL u-sevivato ha-ra'ajonit*. In BRA'UN, Benjamin – ŠTERN, Jedidja (eds.). *Al da'at ha-kahal: Dat u-folitika ba-hagut ha-jehudit. Sefer ha-jovel li-chevod profesor Avi'ezer Ravicki*. Jerušalajim: Ha-Machon Ha-Jisra'eli le-demokratija, 2012. ISBN 9655191052, s. 533–566.

¹³⁷ Srov. výše. K důležitosti výrazu *šoreš*, případně *šorašim* (plurál) v kabalistickém diskurzu viz dále např. SCHOLEM, Gershom. *Kabbalah*. First edition, 1978. New York: Meridian Penguin Books, 1978. ISBN 0-452-01007-1. Part One: Kabbalah. Chapter 3. The Basic Ideas of Kabbalah, s. 87–189. Dále FINE, Lawrence. *Physician of the Soul, Healer of the Cosmos: Isaac Luria and His Kabbalistic Fellowship*. Stanford:

ozvěnu sabatianismu];¹³⁸ stejně zajímavé jsou další vlivy, jež na rabiho Luzzatta pravděpodobně působily¹³⁹ [většinu z nich můžeme najít i v jiných textech RaMCHaLových (včetně předchozích pasáží Derech Ha-Šem)].¹⁴⁰

V akademické obci se někdy setkáváme s tvrzením, že rabi Luzzatto byl stoupencem¹⁴¹ tzv. ramismu.¹⁴² Vliv Piérre de la Ramée na RaMCHaLovu logiku¹⁴³

Stanford University Press, 2003. ISBN 0-8047-3825-4, s. 288, 434 aj. Ohledně případných souvislostí se sabatianismem srov. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and the Padua School*. Oxford/Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter One. A Collection of Kabbalistic Works from the Unpublished Manuscripts of Rabbi Moses Hayim Luzzatto: MS Oxford 2593, s. 1–113. Srov. např. WEISS, Joseph. *Studies in East European Jewish Mysticism and Hasidism*. Oxford – Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 1997. ISBN 978-1-874774-32-7. A Late Jewish Utopia of Religious Freedom, s. 209–248.

¹³⁸ Tato problematika je extrémně zajímavá, zvláště víme-li, že v prostředí mysticko-intelektuálně laděných Židů v severní Itálii, což bylo milieu, jež autora formovalo, nebyly diskuse o sabatiánství zcela tabu. Blíže např. SCHOLEM, Gershom. *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah*. Bollingen Series, vol 93. Princeton: Princeton University Press, 1975. ISBN 978-0197100127. 5 The Movement in Europe (1666). II Italy. Allegations regarding a “reign of terror” in the Italian communities, s. 477–518. Ohledně RaMCHaLova skandálu viz zvláště CARLEBACH, Elisheva. *The Pursuit of Heresy: Rabbi Moses Hagiz and The Sabbatian Controversies*. New York: Columbia University Press, 1990. ISBN 878-0-231-07191-8, s. 195–255. SCLAR, David. ‘Like Iron to a Magnet’: *Moses Hayim Luzzatto’s Quest for Providence*. New York: CUNY Academic Works, 2014. ISBN neuvedeno. Chapter Four, s. 238–313. Přístupné na http://academicworks.cuny.edu/gc_etds/380. Poslední aktualizace neuvedena. [cit. 2022-04-04]. GA’ARV, Jehonatan. *Ha-Mekubal be-lev ha-se’ara: Rabi Moše Chajim Luzzatto*. Tel Aviv: Universitat Tel Aviv, 2014. ISBN 978-965-7241-62-2. Perek gimel: Markivej ha-pulmus, s. 128–171.

¹³⁹ Srov. výše

¹⁴⁰ Srov. LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4, s. 20–35. Případně HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Úvod*. Theologická revue, 2020, sv. 91, č. 3, ISSN 1211-7617, s. 329–347, jakož i HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budí pozhěnáno*. Theologická revue, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218.

¹⁴¹ Viz MANEKIN, Charles. *On Humanist Logic Judaized – Then and Now: Two Models for the Appropriation of Gentile Science*. In FONTAINE, Resianne – GLASNER, Ruth – LEICHT, Reimund – VELTRI, Giuseppe (eds.). *Studies in the History of Culture and Science: A Tribute to Gad Freudenthal*. Leiden: Brill, 2011. ISBN 978-90-04-19123-5, s. 431–451. GUETTA, Alessandro. *Italian Jewry in the Early Modern Era: Essays in Intellectual History*. Boston: Academic Studies Press, 2014. ISBN 978-1-61811-208-8. Chapter 9 Kabbalah and Rationalism in the Works of Moshe Hayim Luzzatto and some Kabbalists of his time, s. 185–226.

¹⁴² Blíže k dílu francouzského učenice (teologa, filosofa, matematika, logika, pedagog a atd.) Piérre de la Ramée (1515–1572; latinsky zván Petrus Ramus) viz např. FEINGOLD, Mordechai – FREEDMAN, Joseph S. – ROTHER, Wolfgang. (eds.). *The Influence of Petrus Ramus: Studies in Sixteenth and Seventeenth Century Philosophy and Sciences*. 285 stran. Basel: Schwabe, 2001. ISBN 978-3-7965-1560-6. V češtině viz URBÁNEK, Vladimír. *Ramus a současnost*, 1994, sv. 16, č. 2, ISSN 0418-5129, s. 14.

¹⁴³ RaMCHaL je mj. autorem spisu o logickém myšlení. Jde o *Sefer ha-higajon*, již napsal roku 1742. Viz GA’ARV, Jehonatan. *Ha-Mekubal be-lev ha-se’ara: Rabi Moše Chajim Luzzatto*. Tel Aviv: Universitat Tel Aviv, 2014. ISBN 978-965-7241-62-2. Perek he: Tkufat Amsterdam – Ha-Ktavim ha-metodiim, s. 229–270. Ibidem. Kitvej RaMCHaL – Rešima chronologit, s. 349–351.

a rétoriku¹⁴⁴ je zřejmě reálný, neměl by však být přeceňován.¹⁴⁵

Víme již, že Luzzattovy spisy měly (a mají) dalekosáhlé ozvy napříč židovským názorovým spektrem.¹⁴⁶ V případě této konkrétní kapitoly z díla Derech Ha-Šem je vhodné opět vyzdvihnout ozvěny RaMCHaLovy při zrodu a následném rozkvětu východoevropského chasidismu¹⁴⁷ (jedná se např. o koncept *hitpaššut ha-gaš-mijut*,¹⁴⁸ důraz na přimknutí se k Bohu (*dvekut*),¹⁴⁹ schopnost radovat se (autor neužívá slovesný kořen *sin-mem-chet*, preferuje totiž mnohovýznamový slovesný kořen *he-nun-he, he-nun-jod*),¹⁵⁰ snad i další představy a myšlenkové vzorce.¹⁵¹

Druhá kapitola Derech Ha-Šem pracuje s kruciální ideou Jediného,¹⁵² naprosto dokonalého Boha.¹⁵³ Stejně kruciální jest i představa člověka jakožto zcela

¹⁴⁴ RaMCHaL je také autorem spisu o řečnickém umění. Jedná se o *Sefer melica*, kterou dokončil též r. 1742. Opakovaná citace.

¹⁴⁵ Lze doporučit např. pojednání HANSEL, Joelle. *Logique et herméneutique dans l'œuvre de Moïse Hayyim Luzzatto (1707-1746)*. *Revue des Sciences Religieuses*, 1996, vol. 70, no. 3, ISSN 0035-2217, s. 333–352. Viz též střizlivá stanoviska Davida SCLARA v SCLAR, David. *Adaptation and Acceptance: Moses Hayim Luzzatto's Sojourn in Amsterdam among Portuguese Jews*. *AJS Review*, 2016, vol. 40, no. 2. ISSN 0364-0094, s. 335–358.

¹⁴⁶ Srov. např. BINDMAN, Yirmeyahu. *Rabbi Moshe Chaim Luzzatto His Life and Works*. New Jersey/London: Jason Aronson, 1995. ISBN 1-56821-293-3, s. 125. BARTAL, Israel. *On Periodization, Mysticism, and Enlightenment: The Case of Moses Hayyim Luzzatto*. In RUDERMAN, David B. – FEINER, Shmuel (eds.). *Early Modern Culture and Haskalah: Reconsidering the Borderlines of Modern Jewish History*. *Simon Dubnow Institute Jahrbuch – Yearbook VI 2007*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. ISBN 978-3-525-36933-3, s. 201–214.

¹⁴⁷ Srov. TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and the Padua School*. Oxford/Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter Ten. *Traces of Luzzatto's Influence in Hasidic Doctrine*, s. 486–527.

¹⁴⁸ Tzn.: „svlékání materiální stránky existence“, „svlékání tělesnosti“ atp. Viz výše častý výskyt některých slovesných kořenů souvisejících s oprošťováním se, zbavováním se, vysvlékáním atp. Srov. např. BUXBAUM, Yitzhak. *Jewish Spiritual Practices*. Lanham – Oxford: a Jason Aronson Book. Rowman & Littlefield Publishers, 1990–2005. ISBN 1-56821-206-2. Part II Spiritual Practices 5 Prayer – The Service of the Heart, s. 99–176. Ibidem. 21 *Repetition of a Holy Sentence*, s. 443–455. Dále TISHBY, Isaiah. *Messianic Mysticism. Moses Hayim Luzzatto and the Padua School*. Oxford/Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2008. ISBN 978-1-874774-09-9. Chapter Ten. *Traces of Luzzatto's Influence in Hasidic Doctrine*, s. 486–527.

¹⁴⁹ Srov. výše.

¹⁵⁰ Srov. výše.

¹⁵¹ Viz časté užívání hebrejského substantiva *cad*, značícího mj.: „perspektiva“, „úhel pohledu“ (viz výše). Srov. pojednání ELIOR, Rachel. *The Paradoxical Ascent to God. The Kabbalistic Theosophy of Habad Hasidism*. Translated from Hebrew by J. M. Green. Albany: State New York University Press, 1993. ISBN 0-7194-1045-5, s. 43–47.

¹⁵² Srov. Dt 6:4.

¹⁵³ Srov. např. LUZZATTO, Moshe Ch. *Derech Ha-Šem. The Way of God*. New York: Feldheim Publishers, 1997. ISBN 0-87306-338-4, s. 30–35. Případně HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budíž požehnáno*. *Theologická revue*, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218.

zásadního tvora,¹⁵⁴ který jediný je plně¹⁵⁵ uschopněn přijímat Boží pobídky ku zdokonalování a realizovat je,¹⁵⁶ a tedy fruktifikovat¹⁵⁷ své výsostné postavení, úděl (či roli).¹⁵⁸ Z řečeného vyplývá řetězec navazujících a logicky vyplývajících motivů (mnohé z nich již byly uvedeny výše);¹⁵⁹ zaznamenáníhodná je i opakovaná volba polyvalentního hebrejského výrazu *tachlit*,¹⁶⁰ která může naznačovat, že RaMChAL vnímá historii jako smysluplný, odůvodněný proces, jehož cíl se postupně odvíjí a vyjevuje mj. i díky účastenství¹⁶¹ člověka. Takový nárok na lidského tvora samo-

¹⁵⁴ Srov. výše.

¹⁵⁵ Srov. např. Gn 1:26–28.

¹⁵⁶ V tradiční židovské reflexi a sebereflexi lze vypočítat jakýsi cluster představ [1. člověk jakožto Boží obraz, 2. láskyplný vztah Boha k lidu Izraele a 3. z těchto predispozic plynoucí možnosti nápravy universa (*tikun* – viz níže)]. Srov. např. Gn 1:26–28 a z ní vyrůstající Gn r. 6:8:12; Pirkej de-rabi Eliezer (kapitola 35) – podoba Jákoba je vyryta v Božím Trůnu. Ohledně nerozborného vztahu mezi Hospodinem a Izraelem viz např. Pis 5:2, 6:9 a Šir ha-širim r. 5:3; srov. Tosefta Sanh. 9:7. Viz též Zoh. 3:163b [hieros gamos mezi sefirou Tiferet (spjatou s osobností Jákoba – Izraela) a Šechinou]. Srov. představu Izraele jako kosmického Stromu a srdce národů – viz Sefer Ha-Kuzari 2:8–12, 2:36–44; Sefer Ha-Bahir 3:94, 98; Zoh. 1:131a aj. Kvalitní akademická pojednání zabývající se touto komplexní tematikou, jež dovolují čtenáři orientovat se v různých teologických důzřech v průběhu času jsou např. ANISFELD, Rachel A. *Sustain Me With Raisin-Cakes: Pesikta deRav Kahana and the Popularization of Rabbinic Judaism*. Leiden: Koninklijke Brill, 2009. ISBN 978-90-04-15322-6. Part One. Introductions. Methodological Introduction: On The Self-Referential Reading of PRK Texts, s. 20–43. Part Two. Pesikta deRav Kahana (PRK) on its Own. Chapter Four. PRK's Thematic Concerns: A Theology of Intimacy, Humility and Indulgence, s. 67–95. ORLOV, Andrei A. *From Apocalypticism to Merkabah Mysticism: Studies in the Slavonic Pseudepigrapha*. Leiden: Koninklijke Brill, 2007. ISBN 90-04-15439-6. The Face as the Heavenly Counterpart of the Visionary in the Slavonic Ladder of Jacob, s. 399–420. HALPERIN, David J. *The Faces of The Chariot: Early Jewish Responses to Ezekiel's Vision*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1988. ISBN 3-16-145115-5, s. 49–55. WOLFSON, Elliot R. *Along the Path: Studies in Kabbalistic Myth, Symbolism, and Hermeneutics*. Albany: State University of New York Press, 1995. ISBN 0-7914-2408-1. 1. The Image of Jacob Engraved Upon the Throne: Further Speculation on the Esoteric Doctrine of the German Pietists, s. 1–57. Jakož i lehce odlišná, hebrejská verze článku WOLFSON, Elliot R. *Dmut Ja'akov chakuka ba-Kise ljun nosaf ba-Torat ha-sod šel Chasidut Aškenaz* přístupná z http://www.michtavim.com/Wolfson/25_The_Image_of_Jacob_Engraved_Upon_the_Throne_Further_Speculation_on_the_Esoteric_Doctrine_of_the_German_Pietism.PDF. Poslední aktualizace neuvěděna. [cit. 2022-02-02].

¹⁵⁷ Srov. užití hebrejského sufigovaného výrazu *ba-avuro*. Viz výše.

¹⁵⁸ Srov. RaMChALův zájem o divadlo. Rabi Luzzatto je autorem několika divadelních kusů (což je samo o sobě pozoruhodné); vrchol jeho dramatického snažení představuje divadelní hra *La-ješarim tehila* (srov. Ž 33:1) sepsaná v Amsterdamu (r. 1743), jež je alegorií pojednávající vítězství poctivosti a přimosti nad pýchou a fašší. Viz LUZZATTO, Moše Ch. *La-ješarim tehila. Šir ha-jedidut*. Lemberg: Michael Wolf, 1879. ISBN neuvěděno. Blíže např. ZINBERG, Israel. *A History of Jewish Literature. The German–Polish Cultural Centre*. Translated from the Yiddish by Martin, B. New York: KTAV Publishing House, 1975. ISBN 0-87068-464-7. Book Two. Chapter Three: Moses Hayyim Luzzatto, s. 173–190.

¹⁵⁹ Např. již zmíněný motiv nabývání a „vlastnění“ dokonalosti; případně možnosti člověka jakožto agenta silné, ba silové theurgie. Srov. výše. IDEL, Moshe. *Kabbalah. New Perspectives*. New Haven/London: Yale University, 1988. ISBN 0-300-04699-5. Chapter 8. Kabbalistic Theurgy, s. 173–199.

¹⁶⁰ Viz výše.

¹⁶¹ Toto účastenství lze chápat i jako oddanost Bohu, snahu plnit Jeho Vůli a participovat na procesu tikunu. Pod hebrejským slovem *tikun* rozumím univerzální nápravu, či vylepšení současného stavu všehomíru.

zřejmě přináší obrovskou zodpovědnost na něj kladenou (z hlediska filosofického, etického, mystického atd.). Jakkoliv autor ještě nemluví o plnění Boží Vůle atp., čtenáře na toto odhalení pečlivě připravuje.¹⁶²

Ostatně text místy působí téměř jako by jej RaMCHaL chystal pro auditorium¹⁶³ (viz např. pomyslné sprásknutí rukou:¹⁶⁴ „Jenomže v pravdě zásadním stvořením je lidský druh...“)¹⁶⁵ – živě a barvitě; pro autora je důležitá snaha zapojit samostatné myšlení čtenářů.¹⁶⁶

Postřehy, které předkládám v tomto krátkém komentáři, mají potenciálnímu zájemci sloužit k podkrytí RaMCHaLovy reflexe témat probíraných v samotném textu;¹⁶⁷ úvahy rabiho Luzzatta (a styl, jakým je autor prezentuje) jsou nadmíru inspirativní a jeho cesta, na níž prahne po doteku transcendence, nadčasová.¹⁶⁸

Srov. IDEL, Moshe. *Kabbalah. New Perspectives*. First edition, 1988. New Haven/London: Yale University, 1988. ISBN 0-300-04699-5. Chapter 7. Ancient Jewish Theurgy, s. 156–172. Ibidem. Chapter 8. Kabbalistic Theurgy, s. 173–199 aj. Dále např. FREEDMAN, Daphne. *Man and the Theogony in the Lurianic Cabala*. Piscataway: Gorgias Press, 2006. ISBN 1-59333-200-9. Part 2: Procession: The Death of Kings. 5 Female Waters, The Death of the Kings and the Martyrs of the Kingdom, s. 87–90. Ibidem. Part 3: Reversion: Exodus. 10 The Restoration of the Emanation, s. 169–176.

¹⁶² Jedná se o zkušeného, skvěle argumentačně vybaveného myslitele, ovládajícího pravidla logiky i rétoriky. Srov. výše.

¹⁶³ Srov. poznámku 116.

¹⁶⁴ Tento literární prostředek má vzbudit a přitáhnout pozornost, jakkoliv jsou všichni čtenáři Tóry obeznámeni přinejmenším s tvrzením Gn 1:26–28.

¹⁶⁵ Srov. výše (viz text překladu a odpovídající poznámky).

¹⁶⁶ Ohledně zdánlivě drobných jazykových specifik autorových viz např. nakládání s polyvalentním hebrejským substantivem *injan*. Viz výše; především však srov. HOLUBOVÁ, Markéta. *Rabi Moše Chajim Luzzatto: Derech Ha-Šem – Kapitola první – O Stvořiteli, Jméno Jeho budiž požehnáno*. Theologická revue, 2021, sv. 92, č. 2, ISSN 1211-7617, s. 201–218.

¹⁶⁷ Přičemž jakožto překladatel se samozřejmě musím vypořádat s problematikou, jak text převést co nejvěrněji.

¹⁶⁸ Při psaní tohoto textu byly užity další prameny: *BIBLE Písmo svaté Starého a Nového zákona / včetně deuterokanonických knih / 2. katolické vydání*. Přeložily ekumenické Komise pro Starý a Nový zákon. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5. ELLIGER, Karl – RUDOLPH, Wilhelm (eds.). *Tora Nevi'im u-chtuvim. Biblia Hebraica Stuttgartensia. editio Funditus renovata*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990. ISBN 3-438-05219-9. Rovněž byly užity následující slovníky: FEYERABEND, Karl. *Langenscheidt's Pocket Hebrew Dictionary to the Old Testament. Hebrew – English*. New York: Langenscheidt Publishers, 1985. ISBN 0-88729-082-5. JASTROW, Marcus. *Sefer milim DICTIONARY of the Targumim, Talmud Babli, Yerushalmi and Midrashic Literature. with an Index of Scriptural Quotations. volume I and volume II*. New York: The Judaica Press, 1971. ISBN 0-910818-05-3. Pokud není uvedeno jinak, při citaci Talmudu, midrašů, Sefer Zohar a dalších zdrojů, relevantních pro tradiční židovství, cituji z EDITORIAL STAFF. *The Torah CD-Rom Library (CD-ROM)*. Taklitor Torani. Version 2.4. Jerusalem: D.B.S. Computers Ltd, Copyright 1999–2001. ISBN neuvedeno. Případně z KANTROWITZ, David (ed.). *Judaic Classic Library (CD-ROM)*. Version II f. New York/Chicago: Institute for Computers in Jewish Life. Davka Corporation & Judaica Press Inc, Copyright 1991–1999. ISBN neuvedeno.